

Thomas Mann und kein Ende

Bogkulturens institutionalisering, efterlivets vidensorganisering og forfatterskab som kulturarvssymbol

Af Niels D. Lund

Abstract

*Ud fra iagttagelser i den nutidige forvaltning af den tyske forfatter Thomas Manns (1875-1955) forfatter-skab skitseres den videns- og kommunikationsinfrastruktur, der på de historiske betingelser er udviklet i hans produktionstid og især hans efterliv på bogmarked, i forskning, i medier og på internettet. Mann anvendes som et illustrativt eksempel og udgangspunkt for spørgsmål til inertien og de komplekse processer i institutionalisering og organisering af viden set i forhold til traditionelle litteraturfaglige koncepter, en kompleksitetsreducerende personmytologisering og litteraturmusealisering, en placering i tysk kulturarvstænkning og *Vergangenheitsbewältigung* samt til balancer mellem ekspertkultur og bred medieformidling. Overordnet påpeges betydningen af hvorfor-spørgsmål og behovet for, via nyere boghistorie og litteratur- og tekstsociologi, i et mediesamfund at udvide BDI-fagets litterære og bogkulturelle sider hen imod en bredt orienteret videns- og informationshistorie.*

Niels D. Lund, lektor, ph.d., Danmarks Biblioteksskole, Videnskultur og vidensmedier, ndl@db.dk

Indledning

”Was ich zu bieten habe, ist zufällig und notwendigerweise fragmentarisch” – lyder det fra højtaleren ved åbningen af websitet på *Thomas-Mann-Archiv* i Zürich, medens et farvefoto af Thomas Manns rekonstruerede elegant-gedigne arbejdsværelse vises som vignet på billedsiden. Det rummer et interessant memento, for trods denne udtalelse – en lydoptagelse med Manns slæbende malmfulde røst – om det tilfældige og stumpvise i hans virke, har eftertiden ikke bestilt andet end at samle, ordne og arrangere alt, hvad han efterlod: i udgivelser, biblioteker, arkiver og museer. Manns udtalelse er dobbelttydig eller ironisk: dels karakteriserede han sit samtidsregistrerende forfatterskab som et collageagtigt spejl af modernitetsverdenens manglende sammenhæng, og dels havde han indvilget i at komme til Hessischer Rundfunks mikrofon i 1951 som den berømthed, der vedblivende søgte og i situationen skulle understøtte kulturel sammenhæng.

Ved at gøre den modernistiske kunstners udtalelse – løsrevet og uden kildeangivelse¹ – til en art motto signalerer forskningsarkivet i Zürich en bevidsthed om, at al den samlen og ordnen dybest set kan underløbes af tilfældigheder og fragmenter. Med raffineret brug af autentisk lyd i indgangen til den elektroniske vidensressource fremkaldes noget så sjældent som institutionel ironi – lagt oven på ophavsmandens og formentlig helt i hans ånd. Det ligner et signal om den refleksivitet, der er vilkåret i den senmoderne forvaltning og forvandling af videnskabelige

arkivers positivistiske tradition og ideal. Heller ikke om man havde 'det fuldendte Mann-arkiv', med al dokumentation i håndskrift, på tryk, via fotografier og film etc., ville nogen have overblik over totaliteten og sammenhængen. Der ligger en dobbeltbevidsthed bag ethvert arkiv – som både nyttigt og absurd. Manns forfatterskab er blevet genstandsfelt for specialekspertise og -institutioner, udviklet i et samspil med markedsudbredelse og berømmelse gennem ca. 100 år. Hensigten med det følgende er at stille spørgsmål til den videns- og kommunikationsinfrastruktur, der findes omkring Mann og stadig udbygges på bogmarked og i forskning, i medier og på internettet, via organiseringer og institutionaliseringer, og til de kræfter der har båret og bærer den kulturelle overlevering. Der er kun tale om en skitse, og Mann er et eksempel. Andre navne fra det store hartkorn kunne være anvendt, William Shakespeare eller H.C. Andersen; men Mann er brugbar pga. dels omfanget inden for et relativt kort, nyere og internationalt orienteret forløb, dels de ekstralitterære radier der fanger mange påtrængende fænomener.

Den overordnede hensigt er mere generelt at pege på, hvorledes forvandlingen af BDI-feltets traditionelle bog- og litteraturkultur via vidensmønstre med nye indgange, ændrede sociale kontekster, ekspanderende mediekultur, museumsagendaer etc. må udvides til en bredere informations- og videnshistorie.

Den totale udgave

Et udgangspunkt kan tages i den igangværende trykte udgivelse af Manns samlede værker *Grosse kommentierte Frankfurter Ausgabe. Werke – Briefe – Tagebücher*, påbegyndt 2001 og med 38 bind planlagt færdig i 2015 på S. Fischer Verlag i Frankfurt som den største enkeltsatsning i det ansete gamle forlags historie.

Ifølge prospekt og plan besidder denne udgave alle de væsentlige insigier: et total sigte med alle kendte trykte skønlitterære værker, med essays, taler mv. for første gang så fuldstændigt publiceret og med breve og dagbøger i en fyldigere skikkelse end hidtil; knap halvdelen af bindene er kommentarbind, og tilrettelæggelsen sker med filologisk tekstkritik, kommentarer, kilde- og baggrundsoplysninger, sagnoter, receptionshistorie, udførlige registre etc.

Det redaktionelle ansvar ligger hos et internationalt team af 19 videnskabsfolk og i et samarbejde mellem det rettighedshavende forlag – Manns forlag siden bogdebuten i 1898 – og især forskningscentret Thomas-Mann-Archiv i Zürich. Udgaven sættes efter førstetryk med original ortografi, af typografisk ekspertise og med flere versioner af indbinding og flere muligheder for separat salg (www.thomasmann.de). Dertil kommer et planlagt stort; men ikke færdigudviklet projekt omkring en elektronisk tekstversion med fuld søgbarhed, en mangfoldig linkstruktur og en række koncepter med hidtil usete muligheder i et såkaldt SGML/XML-format (www.infoloom.com).

Det meget omfattende initiativ tilsigter således en tilbunds gående og uomgængelig standard for fremtidig tilegnelse og vedligeholdelse. Manns værker er adskillige gange tidligere blevet udgivet samlet, efter hans død første gang med *Gesammelte Werke* i 1955, og det er sket også i andre lande og på andre sprog end tysk; hver gang er de blevet kompletteret og forbedret med filologisk præcision og øget kommentering.

Traditionen for 'samlede værker' er opbygget gennem flere århundreder i følge med både bogmarked og ekspertkulturer. Den har været en hjørnesten i akademisk bogudgivelse og litteraturhistoriens mønstre og udgjort bibliografiske koder i bibliotekssammenhænge; i en bredere markeds kontekst har den spillet sammen med både kanontænkning og fejrbælingsformer og møbleret borgerkulturens privatbiblioteker. Siden 1800-tallets kulturstatstænkning og helhedslængsel har der ikke mindst været tale om nationale satsninger med offentlig prestige og sanktioneret filtrering, og selskabsdannelser og fondskonstruktioner har indfriet ressourcerekravene. Samleudgivelser udgør således kumulerings-, selektions- og renselsesprocesser med både eksplicite og implicite parthavere og med komplekst mange indfaldsvinkler; enhver ny fysisk udformning og fremlæggelse vil påvirke betydningsdannelsen (Dahlström, 2006; Svedjedal, 2001).

Fischer Verlags store Mann-udgave – påbegyndt i hundredeåret for Manns romandebut – bestyrker til fulde hele den tradition. En parallel inden for nutidsstandard er fx *Henrik Ibsens skrifter*, 2006-08, i samarbejde mellem Senter for Ibsen-studier, Norges forskningsråd, universiteter og forlaget Aschehoug i 31 bind, og inkl. en elektronisk version præsente-

ret som verdens første fuldstændige udgave (www.ibsen.uio.no).

Forfatterfigur og karriere

Mann (1875-1955) ramte som forfatter præcist det velstående borgerlige Tysklands og århundredskiftets ekspanderende bogmarked; efter gennembrudsbogen *Buddenbrooks* i 1901 blev han udgivet og læst, fik nye oplag og oversættelser; han blev kendt, berømt og politisk involveret, han blev pensum i litteraturundervisning, holdt foredrag og blev velsitueret; han blev et symbol, fik Nobelpris og hans børn blev offentlige skikkelser; i 1933 drog han i eksil, fik frataget tysk borgerskab og endte dernæst i USA, hvorfra han holdt tyske radiotaler over Atlanten, læste op på lakplader og meget mere; sluttelig vendte han som internationalt koryfæ tilbage til Europa og bosatte sig i Schweiz nogle år før sin død.

Kort fortalt knap seks årtiers ombrust og omtumlet liv inden for den litterære og delvis den politiske verden i 1900-tallets første halvdel. I et tidsrum, hvor litteraturen havde den primære plads i kulturbilledet, fik Mann en position som hjørnesten og målestok som kun få andre forfattere, en samtidig klassikerstatus der foruden sproglig kraft handlede om kærlighed, menneskelig værdighed, civilisationskritik, traditionsanalyse og en del mere. Hans bøger blev til læsning og tanke for utallige, i gentagne oplag og i oversættelser til stadig flere sprog. I et traditionelt litteraturhistorisk perspektiv strækker denne forfatter-succes sig fra nogle ambitiøse små ungdomstekster i tyske tidsskrifter i 1893-94 til hans død i 1955.

Til dette perspektiv og denne store fortælling hører dog også en væsentlig problematisering. Godt på vej til sin etablerede position skrev Mann i 1912 den store novelle *Der Tod in Venedig* med et både psykologisk og socialt skarpt portræt af det borgerlige samfunds forfatterskikkelse: hovedpersonen den ca. 55-årige Gustav von Aschenbach var nået langt i offentlig anerkendelse, succesrig, beundret, selvbeherstet, monumental og med tekster i de autoriserede skolebøger; og dog skildredes Aschenbach også som tvetydig moralist og bedragerisk kunstner – og han dør midt i den ydre karrieres zenit. Allerede tidligt kommenterede Manns ironi forfatterskab og -status som samfundsmæssigt fangenskab.

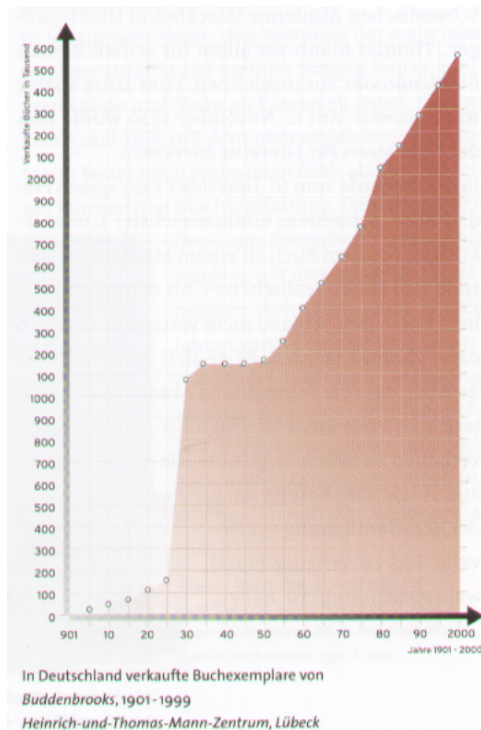
I et informationshistorisk perspektiv må dette karrierebillede af Mann imidlertid omfatte alle de ca. 110 års aktiviteter frem til i dag, hvoraf ca. halvdelen tilhører efterlivet – eller *Das zweite Leben*, som titlen lød på en 50 års-mindeudstilling i Lübeck i 2005. Her er to spørgsmål vigtige: dels hvorledes forfatterskabet også i materiel og økonomisk henseende blev en stor forlagsartikel med beskæftigelse for professionelle bogbranchefolk, og efterhånden også for kritikere, bibliotekarer, undervisere, forskere, oplysningsfolk, samlere etc.; og dels hvorledes disse forhold efter Manns død i omfang og rækkevidde udbyggede den Mann-infrastruktur, der med inerti, akkumulering, store projektinvesteringer, global eksponering, flere arkivarer og nye informationsspecialister etc. gav reception og virkningshistorie stadig ændrede retninger.

Ligesom Zürich-arkivet har taget hans ironi til sig, må der bagud spørges til sammenhænge mellem på den ene side infrastrukturens store apparat med forfatter og forfatterskab som udgangspunkt og genstandsfelt, og på den anden side den dobbeltbevidsthed og potentielle dekonstruering Mann indbyggede heri. Han nåede endda i 1953 at karakterisere den voksende virksomhed med bibliografering af ham som ”monomanische Treulichkeit” (GW, X: 815, 1974). Mere principielt gælder det: hvilken refleksion omkring genstandsfeltet foranlediger kultur- og humanvidenskabens informationsinfrastruktur, og i hvilken udstrækning stilles der *hvorfor*-spørgsmål?

Efterliv og institutionalisering

Den institutionaliserende kritiske, bibliografiske og litteraturvidenskabelige virksomhed var i fuldt vigør, medens Mann levede; men efter hans død øgedes aktiviteterne og blev stadig mere komplekse. Som så ofte blev den produktion, kunstneren selv havde forestået til offentliggørelse, suppleret med andet materiale: breve, dagbøger, manusstumper og andet arkivaliestof, fotos, filmoptagelser, og endog genstande. Andre publiceringsformer og nye styringsmekanismer udveksledes mellem bogmarked og ekspertkultur, således at litteraturoffentlighed og undervisning kunne konsolideres med nye institutionaliseringer og efterhånden også omfatte museer, turisme, visuelle og elektroniske medier til den nævnte store vidensorganisatoriske infrastruktur.

Blandt de tidlige, officløse manifestationer kan nævnes: en samleudgivelse *Gesammelte Werke I-XII*, 1955, en værkfortegnelse *Das Werk Thomas Manns*, 1959, en brevudgivelse *Briefe I-III*, 1963 i retouche ved datteren Erika Mann og en biografi *Thomas Mann. Eine Chronik seines Lebens*, 1965; alle typer fik fremover stadige revisioner og udfyldninger. Store bibliografier dukkede op, endda to forskellige i samme år: *Die Thomas-Mann-Literatur. Bibliographie der Kritik I*, 1972, og *Die Literatur über Thomas Mann. Eine Bibliographie 1896-1969*, 1972, én på hver side af Berlin-muren til illustration af at Vest- og Østtyskland parallelt gjorde kultur- og identitetspolitisk krav på forfatterskabet. Mann havde en stærk plads også i det østtyske socialistiske litteraturhistoriemiljø. Både forskning og formidling blev således konsolideret. Den litterære kultur vedligeholdt Manns tekster gennem en stor variation af udgivelser, billigbøger og bogklubber inklusive; og afledte udgivelser som readers, antologier, skoleudgaver, pjecer og billedbøger befæstede hans position foruden kildeudgivelser, afhandlinger, biografier og samtlige andre typer til litteraturvidenskaben og bibliotekskulturen henhørende. Hertil kom med stigende frekvens siden 1953 mindst 15, typisk internationale, prosafilmsatiseringer, heraf mange TV-serier.

Figur 1 (Die 'Buddenbrooks', 2001).

Kontinuiteten har været stærk og ikke aftagende; den prægnante kurve over solgte tyske eksemplarer gennem 100 år af romanen *Buddenbrooks* (figur 1) kan i al enkelthed rejse også generelle spørgsmål til 1900-tallets bogkultur, og ifølge den tyske bogfortegnelse er 20-30 udgivelser årligt af og om Mann inden for de nævnte typer og i nye konstellationer fortsat almindeligt.

Til vidensorganiseringens institutionalisering hører også etableringen af forskningsserien *Thomas Mann-Studien* i 1967 (Zürich), og årbogen *Thomas Mann Jahrbuch* i 1988 (Lübeck), begge stadig igangværende. Et væsentligt tilskud kom, da Manns dagbøger og notesbøger efter 20 års testamentarisk båndlæggelse kunne udgives: *Tagebücher (1918-55) I-X*, 1977-95; en del havde Mann selv tilintetgjort, de tilbageblevne bidrog efter manges vurdering til også for almindelige læsere at nuancere – afmonumentalisere – billedet af forfatteren, og for forskerne blev de en guldgrube, sammen med fx også *Die Briefe Thomas Manns. Regesten und Register*, 1977-87. Sideløbende var *Das Thomas Mann-Archiv der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin* blevet oprettet i DDR i 1955, hurtigt efterfulgt af *Thomas-Mann-Archiv, Eidgenössische Technische Hochschule, Zürich* (Das Bodmerhaus, inklusive musealier) i 1956-61 og *Thomas Mann Gesellschaft* sammesteds, hvorefter Vesttyskland svarede igen dels med *Deutsche Thomas Mann-Gesellschaft* i 1965 (Lübeck) og nye biblioteks- og arkivsamlinger *Thomas-Mann-Sammlung. Dr. Hans-Otto Mayer* ved Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf og *Sammlung Jonas* ved Universitätsbibliothek Augsburg, begge privatdonerede. Hertil kom samlinger allerede fra 1930'erne ved bl.a. universiteterne i Yale og Princeton, USA, og fx i Lübeck Stadtbibliothek og Deutsches Literaturarchiv i Marbach.

På grundlag af den i 1975 etablerede mindstue *Thomas Mann Zimmer Mengstrasse* i Lübeck, indrettedes i 1993/2000 *Buddenbrookhaus - Heinrich und Thomas Mann Zentrum* i resten af bygningen (udgangspunktet for debutromanen) som både forskningscenter og museum for alment publikum. Derefter blev i 1995 – i Manns sommerhus fra ca. 1930 i det nuværende Litauen – indrettet *Nidde. Lietuva Thomas Mann Kulturzentrum und Museum*, hvorefter München reagerede ud fra synspunktet: "Ein würdiger Treffpunkt für Thomas Mann fehlt – anders als in Lübeck oder Zürich – in München bis heute" med

dannelsen af *Thomas-Mann-Förderkreis München e. V.* i 1999 og aktiviteter som ”Forschungsstätte, Gedenktafeln, Lesungen, Musik- und Filmabende, Seminare und Tagungen” samt uddeling af en *Thomas Mann-Preis*.

Disse samlinger og institutioner har naturligvis hver deres website og for en del også elektronisk adgang til det registrerede materiale; tilgængeligheden til Mann på internettet er på få år blevet så betragteligt omfangsrig og så form- og indholdsmæssigt broget, at den udgør et helt selvstændigt vidensorganisatorisk felt. Både Fischer Verlag i Frankfurt og Germanistik-området på biblioteket ved Freie Universität i Berlin har etableret evaluerede og annoterede guides over dette web-vildnis. Et eksponeringshøjdepunkt i en ny retning blev nået med *Die Manns – Ein Jahrhundertroman*, et dokumentardrama som tv-serie over mere end fem timer, samproduceret af Westdeutscher Rundfunk og filmselskabet Bavaria i 2001, med dramatisering, autentiske filmklip, vidneinterview etc. dækkende familien Manns liv 1923-55, men reelt langt op i efterlivet. Det behændige produkt blev en betydelig publikums- og kritikernes succes, sendt i mange lande og belønnet med Emmy Award i 2002, ligesom udgivelsen i 2003 af både manuskriptet og en arbejdsbog (*Unterwegs zur Familie Mann. Begegnungen. Gespräche. Interviews*) viste, hvorledes medieudvekslingen kan gå begge veje. Herefter gav det god mening, da udstillingen *Das zweite Leben* i 2005 netop understregede: ”Die Geschichte seiner fünfzigjährigen Wirkung – sie ist auch die Geschichte einer medialen Inszenierung Thomas Manns”.

Mann i Danmark

Fra dansk side er der ikke mange bidrag til opbygningen af Mann-infrastrukturen; det danske bogmarked syntes at have været en typisk del af den internationale oversættelsesspredning og reception. Hurtigt blev romandebuten fanget op af det ekspanderende Gyldendal, og flere titler fulgte samtidig med en øget markeds lancering af store forfatternavne, i 1913 fx *Døden i Venedig* i L. Stanges autoriserede oversættelse og i forlagets eksklusive serie om ny udenlandsk litteratur. Yngre fremtrædende litterater havde blik for forfatterskabet, der med længere eller kortere pauser fulgtes op i Danmark med gen- og nyudgivelser og et øjensynligt stabilt publikum, efter Nobelpristildelingen med stigende tæthed, og via yderligere forlag.

Interessen havde måske en modifikation derved, at romanen *Troldfjeldet*, 1930, var forkortet, men frem gennem 1930erne fik Mann plads i skoleudgaver til tyskundervisning (ligesom Aschenbach!), der udkom en populær forfatterskabsintroduktion, og hans anti-nazistiske eksilposition fik øget bevågenhed. Under Besættelsen kunne han ikke udgives, men fra slutningen af 1940erne og de følgende ti år kom en stærk fremgang, støttet af et foredragsbesøg i København i 1949, med adskillige fornyende nyoversættelser (i 1953 både *Døden i Venedig* og *Huset Buddenbrook*). I årene omkring hans død, som blev markeret behørigt også i Danmark, forelå således udgaver af alle hans væsentligste skønlitterære værker på dansk, og de fulgte med ind i billigbogens store år i 1960erne. Mann tilhørte på det tidspunkt tydeligvis det litterære felt som modernistisk nyklassiker og med litteraturhistorisk plads i universiteternes tyskfang, hvorimod der ikke syntes mange spor af den tyske politiske kontekst eller de stigende konsolideringsaktiviteter i Tyskland. Da heller ikke 1950-60ernes filmatiseringer nød videre opmærksomhed i Danmark, blev Luchino Viscontis ombruste film *Døden i Venedig* i 1971 for mange et åbenlyst møde med Mann, fulgt op af senere tv-seriers brede form og rækkevidde. Bogmarkedet fastholdt behersket vedligeholdelsen, indtil interessen 1990erne igennem blomstrede påfaldende – under en generelt styrket klassikerbevidsthed – via genudgivelser og frem for alt markante nye (bl.a. *Troldomsbjerget*, ny titel og uforkortet, 1991) eller reviderede oversættelser af de store romaner og via ny dansksproget forskning. Sideløbende med fx den stigende adgang via internettet, en nærliggende besøgs mulighed i Lübeck og senest det biografiske dokudrama på TV synes også Danmark involveret i den stigende konjunktur for Manns forfatterskab og den forstærkede vidensinfrastrukturs muligheder.

Litteraturhistorisk kompleksitet

Manns forfatterskab og stigende berømmelse frem gennem 1900-tallet faldt sammen med, at den litterære kritik for alvor blev omformet til litteraturvidenskab, og at det under brydninger mellem kritikere og forskere blev legitimt at bedrive litteraturhistorie omkring den samtidige litteratur. Under skiftende metodesynsvinkler og sammen med undervisning og populærformidling begyndte den ledsagede udgivelse og faglige institutionalisering allerede i hans levetid, indtil Nazitiden betød et afbræk. For en del flyt-

tede både udgivelserne og forskningen med til USA, betydningsfuldt for den senere internationalisering.

Ligesom Mann efter Anden Verdenskrig fik plads i den tyske politisk-kulturelle restauration, syntes han også at være blevet en hjørnesteen i genrejsningen af det tyske litteraturfaglige felt (Germanistik), hvor de nævnte aktiviteter til sikring af hans efterliv begyndte. I den ekspertkultur, der tog form, indgik foruden forskning også den celebrering og bevarings- og samlerskultur, som de forskellige selskabsdannelse med en vis lukket selvhøjtidelighed stod for; arkiver har diskret-akademisk kunnet strides om et manuskript, og blot at bibliograferne udgivelser af og om Mann har kunnet blive en livsbeskæftigelse (Jonas, 1998).

Allerede i 1960'erne var der enighed om, at ingen kunne overkomme endelige overskue litteraturen om Mann, og at udrede denne fortsatte historik er heller ikke opgaven her; men Manns eksempel er anvendeligt til at rejse spørgsmål om, hvorledes efterlivet genererer specialiseret ekspertkultur og nye institutioner og deraf følgende udfordringer for informations- og vidensorganiseringen. Meget tyder eksempelvis på, at både selektions-, sprednings- og eksponeringsmekanismerne har været underlagt en Matthäus-effekt – stadig flere fylkes om et i forvejen prioriteret genstandsfelt, og at dette på det seneste også er blevet understøttet af en genkommen kanontænkning og overhovedet nok så meget præget af ekstrapaglige forhold. Desto mere og flere steder Mann synliggøres, og desto mere etablerede institutioners eksperter – forskere, arkivarer, bibliotekarer, kuratorer, undervisere etc. – samarbejder og vidensdeler, desto mere udvikles nye konstruktioner, symbolproduktioner og indbyrdes komplekse relationer og mønstre. Det er ikke givet at Mann fortsat kan rummes primært under litteraturfag og Germanistik; og selv om 'forfatterskab' som etableret litteraturfaglig forvaltnings- og formidlingskategori stadig har god mening (Dines, 2003), er det heller ikke givet, at udforskningen vil fortsætte ad denne velbetrædte vej, ligesom ændringen af den traditionelle akademiske publicering (Thompson, 2005; Svedjedal, 2001) også kan ramme Mann-forskningen.

Foruden tilgængeligheden på internettet af de etablerede vidensinstitutioners samlinger er der i hastigt tempo opbygget nye specifikke elektroniske informationsressourcer – Figurenleksikon, Verlinkte Werk-

übersicht, Wörterbuch, Kurzbiographie – af faglig betydning. I den anden ende tæller den store mængde af websites, såvel i Tyskland som internationalt, med hurtige leksikale oplysninger og meget billedstof, men også med gedigent informative nydannelser foruden weblogs, underholdende gættekonkurrencer etc. samt decideret kommercielle sites, der anvender Manns navn som brand. Det overskrider enhver traditionel bibliografering, og skønt meget mest har fragmenteringen som effekt, indgår det dog ligefuldt som dele af Manns efterliv.

Spørgsmålet er, hvorledes denne brogede blanding via nettet kan påvirke og evt. vende hidtidige mønstre i den faglige opfattelse af Mann, og hvorledes de litteratur- og informationsfaglige eksperter kan interagere med den populære og brede interesseflade. Her som ellers synes nettet på få år at have udvirket nye formidlingstankegange og en tværgående åbning af ekspertkulturen. Dels er der kommet mange bredt tilgængelige og indbydende websites, og dels har de forskellige arkivsamlinger og forskningen med stigende refleksivitet anerkendt *hele* receptionens og efterlivets relevans. Det vil uvægerligt også påvirke den biblioteks- og informationsmæssige tilgang til Mann.

Personfokusering og -narration

Et væsentligt træk i infrastrukturen synes at være den voksende personfokusering og -mytologi. Det kendes for andre forfatterskikkelser – i Danmark fx H.C. Andersen og Karen Blixen, i udlandet fx Knut Hamsun og Ernest Hemingway – som overhovedet for kunstnerskikkelser, idet deres levned i både materiel og immateriel forstand optager interessen. Det er velkendt at skoler, gader etc. opkaldes efter berømt-heder, og det er også sket for Mann. Når personinteressen accentueres i samklang med ekspertkulturen, ofte ved frigivelse af privatarkiver efter klausulering, behøver det ikke at være identisk med biografisk litteraturforskning; snarere hænger det i stigende grad sammen med dels en ny plads for privatlivets historie, og dels den udvidelse af formidlingsrum, kulturel kommunikation og iscenesættelse, som hele medieudviklingen tegner.

Sammenlignet med andre forfattere rummer Manns levned mange oplagte træk: han var synligt samtidsinvolveret og tilhørte også den generation, der for alvor via radio, visuelle medier og journalistik kunne få stemme, fysiognomi, statur og nære omgivelser

gjort kendt; der var affinitet til privatliv i hans værker, adskillige familiemedlemmer var kendte inden for den litterære kultur, hans eksilsituation både påvirkede privatliv og blev brugt af ham som en del af den offentlige rolle etc. Disse forhold har haft og kan gives vekslende plads i hans efterliv i forhold til det litterære værk, men meget tyder på, at de er blevet fokuseret yderligere stærkt de seneste år, og kildestoffet hertil anvendes og eksponeres i nye sammenhænge.

De nævnte oprindeligt ekspertorienterede selskaber synes at ændre deres aktiviteter i bredere retning og blive til civilsamfundets erindringskulturelle samlingspunkter over for potentielle traditionstab – et fænomen generelt i vækst, også i Danmark. Manns mødrene slægts hus i Paraty, Brasilien, er blevet omdannet til et internationalt kultursted, og der arrangeres rejser i hans fodspor. Når Bayerischer Rundfunk har afviklet en serie med lydbilleder med Manns seks børn, sker det ud fra en opfattelse af Manns familie som den største tyske litterære familie, og med ordet 'roman' i titlen på det succesrige dokudrama *Die Manns - Ein Jahrhundertroman* understregedes netop privat- og familielivet som den lange kulturelle narration. Samme undertitel omkring den århundredlange skæbne anvendes også til den permanente Lübeck-udstilling om romanen *Buddenbrooks* og dens efterliv.

I kølvandet på dokudramaet udkom således afhandlinger og biografier om familien (fx *Frau Thomas Mann*, 2003; *Katia Mann. Die Frau des Zauberers*, 2003; *Die Frauen der Familie Mann*, 2004; *Erika Mann. Eine jüdische Tochter*, 2005) der fremdeles viser knopskydningen og udvekslingen mellem litterært arvegods, biografisk stof, visuelle medier og bogmarked. Både vedligeholdelsen og formidlingen får stadig flere spor ved siden af forskningen og arkivudbygningen; opfattelsen af og studiet af Mann udvides og forskydes – nogle ville sige afledes. Den tilsyneladende uendelige endevending handler om gode historier og behovet for symbolske inkarnationer af historiske udviklingstræk. Forfatterskikkelser er især anvendelige, fordi der kan trækkes både på det eftertragtede narrative aspekt, på foreliggende autobiografisk dokumentation og på forudgående bekendthed via massespredning og hyppigt skoleundervisning. Spillefilm om forfatterliv og -skæbne synes en genre i vækst, især i England med fx *Becoming Jane*, 2007, om Jane Austen, medens nulevende får

gennemspilningen via tv og journalistik, som fx J.K. Rowling. Personfokuseringen bliver en lettilgængelig indgang til forestillede fællesskaber og tilbyder en organisk orienteret fortrolighed, der virker som reduktion både af ekspertkulturens kompleksitet og af massesamfundets anonymitet. I kombinationen af nogle nationalt specifikke behov og mentalitetshistoriske forudsætninger tyder meget på at den symbolskikkelse Mann blev, medens han levede, i ikke aftagende grad i dag er blevet til en tysk kulturhistorisk inkarnation.

Litteratur og forfatter på museum

Det peger videre på egentlige musealiseringstiltag. Bøger kendes som genstande i helt traditionel bogmuseumssammenhæng med konservering, udstilling, skiltning, kataloger etc.; som massetryk er nyere bøger dog ofte som museumsgenstande uden megen aura og temmelig uinteressante for andre end kendere. Da også manuskripter og andre dokumenter i arkiv- og museumsregi mest appellerer til ekspertkulturen, frembyder litteraturens verden, måske især den nyere, et problem for moderne museumspraksis. Løsningen har været at flytte vægten fra bøgerne/teksterne til forfatteren og at supplere både repræsentationsbegrebet og eksponeringsmulighederne ved at gøre forfatterlivet til museumsgenstand. Fænomenet er i vækst, men forskningsmæssigt endnu ret underbelyst (Wisskirchen, 2002). I Danmark kendes det omkring fx H.C. Andersen, Karen Blixen og Steen Steensen Blicher, og en række forskelligartede mindelokaliteter for andre kan medregnes. I Manns tilfælde tælles foreløbig mindst fem museumslokaliteter: Bodmerhaus i Zürich med det overflyttede arbejdsværelse, som ønskes udbygget yderligere med storborgerlig stilatmosfære, Buddenbrookhaus i Lübeck med bl.a. den helt særegne levendegørelse af en roman, sommerhuset Nidde ved Litauens kyst, slægtshuset i Brasilien, og endelig i Manns sommerhus Villino i Feldafing nær München er der etableret en permanent udstilling.

Litterære museer knyttes typisk til en forfatters fødested eller tidligere bopæl og etablerer eller reetablerer derved en rumlig og stedsrelateret forankring, der ellers på andre måder har været fremmed for eller er gået tabt med bogmediets stigende spredning og dets ofte universelle indhold. En særlig form for fysisk forankring består i, at regiet for filmatiseringer af store forfatters romaner bevares som litterære besøgs-

steder – som det gælder for fx Astrid Lindgrens børneboer i Vimmerby-området og Vilhelm Mobergs udvandrerepos i smålandske gårdmiljøer. Hvad angår Mann findes dette kringledede erindringskulturelle samspil mellem fiktion, realforhold og mediekulisser både omkring Mengstrasse i Lübeck (med bl.a. en filmatisering august 2007) og den til dokudramaet nøje (gen)opbygning i filmstudiet af hans krigshærgede München-villa, der herefter indgår som fast billedstof på websites.

Sådanne udstillingssteder for litteratur og forfattere ligner en ny form for vedligeholdelse af bog- og læsekulturen; de ellers ofte tavse, isolerende og ensomme aktiviteter forskydes i retning af dels noget fysisk-rumligt, dels en større kollektivitet, hvor også lærd og læg kan mødes om noget fælles. Helt oplagt spilles der sammen med en generelt større vægt på og afhængighed af visualitet og med museumsformidlingens øgede fokus på kontekstualisering; men der kan også findes støtte i den brede sociologiske tilgang til tekster inden for den nye boghistorie og i new historicism inden for litteraturvidenskaben (Rem, 2003).

At sende forfattere på museum kan således virke som en tilgængeliggørelse i demokratiserende retning, og det kan bidrage til at reducere kompleksitet og at holde fast i det fysisk-taktile midt i en digital verden, om end visse litteraturformer og visse forfattere ligner mere lige for end andre, og der næppe vil være museumsplads til ret mange andre end de velkendte. Som hovedregel indtil videre trives denne synliggørelsen af litteraturen/bøgerne i en museumssammenhæng fortrinsvis i regi af litteraturselskaber og med fondsmidler frem for at være drevet via offentlig forskning og statsanerkendelse. Således er ikke kun biblioteker de interessante og relevante institutioner, og det peger videre ind i de nye bestræbelser omkring ABM-samarbejde og –synergi, der bl.a. også kan vende det image, arkivinstitutioner kan have som primært støvede ekspertreservater. Med de nyeste digitale og pædagogiske teknikker anser Deutsches Literaturarchiv i Marbach litteraturformidling som et *museums*begreb.

Det kan rejse spørgsmål om, hvorvidt litteraturen blot trækkes med ind i en generel højkonjunktur for museer de seneste 10-15 år, hvor museums- og besøgssteder generelt indrulleres i lokal/regional kulturpolitisk strategitænkning om branding og turisme,

eller om musealiseringen af litteraturen er et sidste udkald for en tidligere dominerende kulturform?

Kulturarv og identitetspolitik

Buddenbrookhaus blev med sit fornyende museale formidlingskoncept over for litteratur belønnet i 2002 med Europarådets museumspris – ”für seine Verdienste um das Verständnis des europäischen Kulturerbes”. Det peger på, at flere af de nævnte udviklinger kan mødes i det eksponerede begreb om kulturarv, der angår de spor af aktiviteter i fortiden som man – i kombination af fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning – vælger at identificere, bevare, forankre, kontekstualisere og formidle som dele af fortsatte forandrings- og identitetsprocesser. Det kan opfattes som historie i brug (Aronsson, 2004), og denne dynamiske operationalisering har både kollektive og individuelle, kognitive og emotionelle aspekter.

Når et fænomen fremhæves som kulturarv og typisk institutionaliseres i stadig mere omfattende former, tjener det mange formål: økonomisk nytte som markedsartikel i oplevelses- og kultursektoren med produktudvikling, institutionsvækst, omsætning, beskæftigelse og kulturisme; erkendelsesmæssig videns- og fortolkningsmæssig udvikling omkring fortidige forhold og nutidige kontekstualiseringsmuligheder; emotionel og æstetisk attraktion omkring oplevelser og underholdning via både læsning, visuelle medier og events; og endelig kollektiv symbol- og identitetsudvikling omkring det sakrosante og monumentale. Alle disse formål og aspekter kan gælde på såvel samfundsmæssigt som individuelt niveau. (Beckman, 1999).

I Mann-infrastrukturens aktiviteter synes det stadig tydeligere, at forfatteren og hans litteratur anvendes til at pejle og pleje nogle typiske nutidige bevægelser og konstruktioner – og paradokser. Det kan gælde spørgsmål om humanismen midt i den moderne fokus på marked og økonomi, om den klassiske følsomt intellektuelle europæer midt i en globaliserings-tid, om det tyske kultursprog i en engelsksproget verden, om den traditionelle episke romanprosa over for nye tekstbegreber og -universer, om familien og slægten mellem sammenhold og opløsning etc. Som nævnt kunne man også pege på relationen mellem tilfældighed og fragmentering over for systematik og dokumenteret sammenhæng. Man kunne endda

driste sig til i et boghistorisk perspektiv at se en art ironi i, hvordan *Buddenbrooks*, den elegiske forfaldshistorie om bl.a. splittelsen mellem borgerlighed og kunst, handlingsmæssigt tog sin begyndelse i netop 1830'erne, hvor samtidig hurtigpresse, billigere papir, effektiv boghandel, læsestuer mv. spredte den litterære kultur ud til et større publikum. Men måske spiller Mann ikke mindst en rolle i Tysklands helt nye historie; hans liv og efterliv omspænder det tidsrum, man forholder sig til i de allerseneste års *Vergangenheitsbewältigung*. Han blev født næsten samtidig med, at Tyskland blev samlet til en stærk stat og nation, levede med frem gennem en omtumlet tid og døde omtrent samtidig med at landet både blev delt og på forskellig vis rejste sig i efterkrigstiden. Mann blev en kulturtraditionsskikkelse som Tysklandene havde brug for på en lang vej, og senest for det genforenede Tyskland efter 1990 et vidne, en identitetsskikkelse og et bevis for hvorledes den tyske historiske tråd rækker langt tilbage, bag om øst-vest-delingen, nazitiden og verdenskrige. Det kan ses i detaljen i dokudramaet, hvor Mann-figuren fremstilles af en gennem 25 år berømt DDR-skuespiller, der flygtede til vest i 1980, og i bredden via stadige weblog-diskussioner om tolkningen af Manns politiske ståsted i 1910'erne og under Weimar-republikken.

Mann har kunnet fungere som en samlende inkarnation af Tysklands nyere historie og kulturarv, en af de bedst brugbare figurer til at bearbejde en omskiftelig fortid med: national kejserdyrkelse, konservativ borgerskab, fejlslået socialisme, eksil-intelligentsia, kulturelt vakuum og litterær tøven i efterkrigstiden, kultur contra politik etc. Han er i dag et symbol på et samlet Tyskland der også – og igen – er kulturelt væsentligt. Til billedet hører, at der heller ikke har været så mange at tage af; skønt der har været andre betydelige forfattere frem gennem 1900-tallet, har ingen over længere tid og samlet opnået og er blevet tildelt den levedygtighed og status som Mann – på nær antagelig J. W. Goethe fra 17-1800-tallet. De få, der ragede op, får så meget desto mere plads. Perspektivet om Manns forfatterskab som kulturarv også i EU-regi synes lige for.

Derfor er også Manns efterliv vigtigt i hele billedet; den litterært-kulturelle institutionalisering efter 1955 er brobygningen til den nutidige forståelse, der både er fejring og uomgængelig historiebearbejdning. Hvis den moderne installering af Mann som tysk kulturarv skal lykkes identitetspolitisk, bliver samspelet

mellem ekspertkulturens møjsommeligt specialiserede og i princippet endeløse aktiviteter på den ene side, og en anskuelig og bredt tilgængelig kommunikationsflade via bl.a. visuelle medier og internet på den anden side væsentligt.

Grænseløshed

Mann har haft og har et navn inden for den litterære verden og en væsentlig plads for den litteraturfaglige ekspertise, men det er næppe hverken tilstrækkeligt eller frugtbart alene at fastholde ham dér. Vil man forstå og begrunde, hvordan og hvorfor Mann har overlevet til i dag, må man se det som bredere kommunikations- og informationsfaglige spørgsmål.

Indfaldsvinkler og forståelsesrammer kan bl.a. hentes i den diskussion, der føres om den nye boghistorie og tekst- og litteratursociologien (Rem, 2003; Svedjedal, 2003; McKenzie, 1999; Svedjedal, 2001), som på forskellig vis er af tværfaglig oprindelse og karakter. Med boghistorien kan man fastholde den boglige kulturs fysiske former, materielle betingelser og kommunikative forløb som et kollektivt og socialt fænomen, typisk med en række faste institutioner i specifikke historiske kontekster. Fra litteratursociologien hidrører ligeledes et materialistisk udgangspunkt med vægt på litteratur som et socialt fænomen og på systemer og institutioner i givne samfund; der kan lægges vægt på fx et felt- og aktørbegreb, et kredsløbsbegreb eller på litteraturens proces, og den traditionelle fokus på skønlitteratur må udvides til at omfatte også faglitteratur. Fra tekstsociologien, der bl.a. er udviklet fra bibliografi, kan hentes en udvidelse fra trykte tekster til alle former for tekster, fx også lydoptagelser, videoer, websites, og et grundlæggende synspunkt om at enhver fysisk form/forekomst er en selvstændig betydningsdannelse og har ideologiske konsekvenser, således fx en billigbog i en serie. Fra disse vinkler er der heller ikke langt til hverken lærdoms- og bibliotekshistorien eller væsentlige dele af BDI-videnskaben.

Mann-infrastrukturen frembyder nok særegne og spektakulære træk; men som eksempel kan den prægnant belyse konglomeratet af specialiseret litteraturvidenskab (editionsfilologi, realkommentering, biografisme, litteraturhistorie, tekstanalyse, receptionsforskning etc.), boghistorie (udgavetryk, spredning etc.), biblioteksvidenskab (bibliografi, indeksering, søgning, linkstrukturer etc.), arkivistik

(håndskrifter, billede- og lyd dokumenter), museologi (genstandsbevaring, rekonstruktion, udstilling) og således ABM-historik, videnskabshistorie, medievidenskab (film, dokudrama, journalistik etc.), cultural studies og kulturarvanalyse omkring bl.a. oplevelsesøkonomisk eksponering og identitetspolitik. Der er mange og væsentlige stikord til en bred informationshistorie omfattende både bogkulturen og det elektroniske mediasamfund. Nogle hovedsynspunkter kunne mere teoretisk samle sig omkring de vekselvirkende bevægelser mellem ekspertkulturens systematiske udforskning og den mere populære mindekultur i medier, museer og netsteder, mellem kompleksitetsudvidelse og -reduktion og mellem fuldstændighedsambitionen og den stigende relativisme.

Ingen kan som nævnt overskue alle drivkræfter og enkeltdele i sådanne infrastrukturer. Men efterhånden som store dele af selve organiseringen, registrering og adgangen via elektronikken i princippet ændrer karakter, må den informationsfaglige vægt forskydes i retning af formidlingen, fortolkningen og brugen. Det må blive stadig vigtigere at stille *hvorfor*-spørgsmål: Hvorfor eksisterer der en stor Mann-infrastruktur? En diskussion af informationsfaglig kvalificering må ske i lyset af en historisk bevidst tekst-, litteratur- og bogsociologi, og samtidig må en forbindelse til indholdsforståelsen fastholdes, ellers bliver informationsformidling autonomt mekanisk. Og det må diskuteres hvordan man blandt informationsmængderne forholder sig fagligt til det tilfældige og nødvendigvis fragmentariske.

I Danmark kunne det være en drøftelse værd, hvorledes man informationsfagligt kan forstå og håndtere forbindelseslinjerne mellem på den ene side en i princippet tilfældig nutidig folkebibliotekslåners isolerede læsning af en dansk nyoversættelse af en gammel bog af Mann, og på den anden side fx den igangværende store videnskabelige udgave eller en montre-udstilling af et nyopdukket brev i sammenhæng med de kræfter, der har drevet den store især tyske opbygning. Kan en posthum succes og en uendelig overlevering slå et forfatterskab ihjel? Den store forfatter Gustav von Aschenbach døde på stranden i Venedig – svævende ind i det ”forjættelsesfuldt grænseløse”, som det hedder i den danske oversættelse af ”Verheissungsvoll-Ungeheure”. Spørgsmålet er, om hans store ophavsmands grænseløse efterliv på bogmarkedet, i forskningsverdenen, i medierne og

især på nettet svæver en lige så forjættelsesfuld fremtid i møde?

Note

1. Citatet stammer fra et foredrag af Mann om romanen Felix Krulls tilblivelse, holdt i Hessischer Rundfunk, Frankfurt, 1951, og ellers aldrig publiceret. Oplyst i mail 8.8.2007 fra Thomas-Mann-Arkiv, Zürich.

Litteratur

- Aronsson, P (2004). *Historiebruk - att använda det förflytna*. Lund : Studentlitteratur.
- Beckman, S (1999). Vad vil staten med kulturarvet? I: A. Alzén & M. Hillström (red.), *Kulturarvet, museerna och forskningen: rapport från en konferens 13-14 november, 1997* (s. 25-81). Stockholm : Gidlund.
- Die 'Buddenbrooks' – ein Jahrhundertroman* (2001), Katalogheft zur ständigen Ausstellung im Buddenbrookhaus. Lübeck.
- Dahlström, M (2006). *Under utgivning. Den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion*. Borås : Valfrid.
- Dines Johansen, J (2003). Forfatterskab. I: L. Søndergaard (red.), *Om litteratur – metoder og perspektiver* (s. 209-229). Viborg : Systeme.
- Jonas, K W (1998). Erinnerungen eines Thomas-Mann-Bibliographen. *Thomas Mann Jahrbuch* 11, 117-125.
- Mann, T (1974, 1960). *Gesammelte Werke X*, Reden und Aufsätze 2. Frankfurt am Main : S. Fischer.
- McKenzie, D F (1999). *Bibliography and The Sociology of Texts*. Cambridge : UP
- Rem, T (red.) (2003). *Bokhistorie*. Oslo : Gyldendal.
- Svedjedal, J (2001). *The literary web. Literature and Publishing in the Age of Digital Production. A Study in the Sociology of Literature*. Stockholm : Kungliga Biblioteket.

Svejdedal, J (2003). Bokhistoriens paradoxer. *Sociologi i dag*, 33 (3), 93 - 102.

Thompson, J B (2005). *Books in the digital age*. Cambridge : Polity.

Wisskirchen, (Hg.) (2002). *Dichter und ihre Häuser. Die Zukunft der Vergangenheit*. Lubeck : Schmidt-Römhild.

Der Thomas-Mann-Portal des S. Fisher Verlags
<http://www.thomasmann.de/thomasmann/home/>

Die Manns. Ein Jahrhundertroman
<http://www.wdr.de/tv/die-manns/>

Sammlung Jonas mit Thomas-Mann-Artikelsammlung <http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/fachinformation/germanistik/sondersamml/jonas/>

Thomas-Mann-Archiv der ETH Zürich
<http://www.tma.ethz.ch/>

Buddenbrookhaus. Heinrich-und-Thomas-Mann-Zentrum, Lübeck <http://www.buddenbrookhaus.de/>

Planning a new type of literary edition: the Thomas Mann Project <http://www.infoloom.com/gcaconfs/WEB/paris2000/S09-02.HTM>

Thomas Mann Kulturzentrum in Nidden
http://www.mann.lt/#_normalEnd

Thomas-Mann-Sammlung "Dr. Hans-Otto Mayer" in der Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf
http://www.ub.uni-duesseldorf.de/home/ueber_uns/sonder/mann

Thomas-Mann-Förderkreis München e.V.
<http://www.tmfk.de/frames.htm>

Deutsches Literatur Archiv, Marbach
<http://www.dla-marbach.de/>

Thomas Mann. Universitätsbibliothek der FU Berlin
http://www.ub.fu.berlin/internetquellen/fachinformation/germanistik/autoren/multi_Imno/thmann.html

Henrik Ibsens skrifter <http://www.ibsen.uni.no/index.html>

Alle lokaliseret 5.8.2007 på www.